O'ZBEKISTONDA RAQAMLI BANDLIK SHAKLLARINI RIVOJLANTIRISHNING TASHKILIY-IQTISODIY MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Xamidova Aziza Abdufattoyevna
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti dotsenti
azika1984@gmail.com

Annotatsiya. Tezisda O'zbekistonda raqamli bandlik shakllarini rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy shartlari va institutsional mexanizmlari tahlil qilingan. Masofaviy ish, platformaviy mehnat va mustaqil kasbiy faoliyatning farqli xususiyatlari tizimli yondashuv asosida yoritilgan. Raqamli bandlik imkoniyatlarini kengaytirish bilan birga, shartnomaviy munosabatlar, to'lov intizomi va ijtimoiy himoya masalalarini muvofiqlashtirish zarurligi asoslangan. Davlat, ish beruvchilar, ta'lim tashkilotlari va raqamli platformalar hamkorligini takomillashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: raqamli bandlik, platformaviy mehnat, masofaviy ish, institutsional mexanizm, ijtimoiy himoya, mehnat bozori.

Raqamli platformalar ish beruvchi va ijrochi o'rtasidagi aloqa xarajatlarini kamaytirishi hamda ishga kirishning ayrim tashkiliy to'siqlarini pasaytirishi mumkin. Biroq mehnat munosabatlarining moslashuvchanlashuvi shartnomaviy aniqlik, daromad barqarorligi va ijtimoiy himoya masalalarini ham kun tartibiga olib chiqadi. Raqamli transformatsiya sharoitida bandlik dinamikasini izohlashda texnologiya va mehnat o'rtasidagi munosabatni bir yoqlama talqin qilish ilmiy jihatdan yetarli emas. Avtomatlashtirish ayrim vazifalarni qisqartirishi mumkin, biroq ishlab chiqarish jarayonining qayta tashkil etilishi, yangi xizmatlarning vujudga kelishi va xarajatlarning kamayishi boshqa turdagi mehnat talabini yuzaga keltiradi. Shuning uchun tadqiqot obyekti kasb nomidan ko'ra aniq bajariladigan vazifalar va ularga zarur kompetensiyalar majmui sifatida belgilanishi maqsadga muvofiq.

1-jadval

Raqamli bandlik shakllarining tashkiliy xususiyatlari

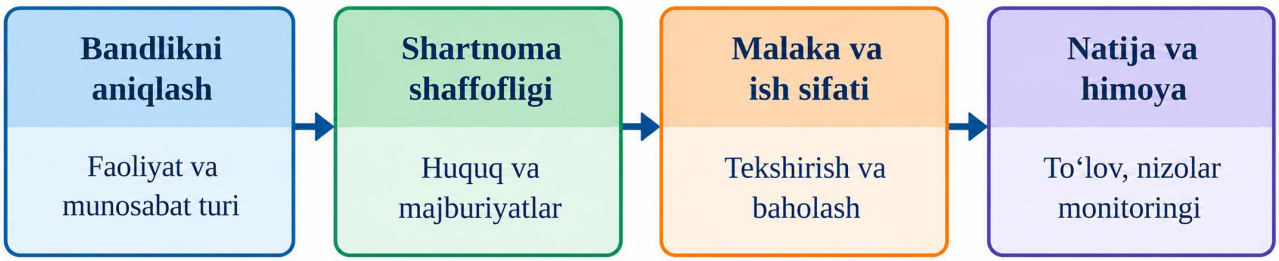
Bandlik shakli	Tashkiliy belgi	Boshqaruv ehtiyoji
Masofaviy ish	Ish joyidan tashqarida bajarish	Vazifa va natijani belgilash
Platformaviy ish	Buyurtma raqamli vositachi orqali	Shartlar va to'lov shaffofligi
Loyiha asosidagi ish	Natijaga yo'naltirilgan vaqtinchalik hamkorlik	Mas'uliyatni aniqlash
Gibrid ish	Masofaviy va an'anaviy usullar uyg'unligi	Muvofiqlashtirish va nazorat

1-jadvalda raqamli bandlik shakllari ishni tashkil etish mexanizmi bo'yicha farqlangan. Masofaviy ishning asosiy xususiyati geografik erkinlik bo'lsa, platformaviy ishda buyurtma taqsimoti va hisob-kitob mexanizmi hal qiluvchi ahamiyatga ega. Shundan kelib chiqib, barcha shakllarga bir xil tashkiliy choralarni qo'llash o'rniga ularning o'ziga xos xatarlariga mos boshqaruv vositalarini tanlash talab etiladi.

Mehnat bozori moslashuvchanligi texnologik o'zgarishning o'ziga emas, balki unga javob qaytaruvchi institutlarning sifatiga ham bog'liq. Ish beruvchi, ta'lim tashkiloti va bandlikka ko'maklashuvchi tuzilmalarning axborot almashinuvi uzluksiz bo'lmasa, o'quv dasturlari bilan amaliy ish o'rinlari talablari o'rtasidagi tafovut saqlanib qoladi. Bunda malaka oshirish dasturlarini tashkil etishdan oldin kasbiy ehtiyojlarni aniqlash va o'qitishdan keyingi natijalarni kuzatish zarur. Raqamli

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

bandlik sifatini baholashda faqat foydalanuvchilar soni yoki platforma tranzaksiyalarining hajmiga tayanish yetarli emas. Buyurtmaning shaffofligi, to‘lov muddatlari, malaka talabining tushunarliligi va nizolarni ko‘rib chiqish imkoniyati ishning iqtisodiy barqarorligini belgilovchi muhim shartlardir.

1-rasm. Raqamli bandlikni boshqarishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi

1-rasmda raqamli bandlikni boshqarishning ketma-ket bloklari ifodalangan. Faoliyat shaklini aniqlash keyingi shartnomaviy talablarni asoslaydi; shartlarning shaffofligi esa ijrochi va buyurtmachi o‘rtasidagi axborot nomutanosibligini kamaytiradi. Malaka va ish sifatini baholash hisob-kitoblarning asoslanganligini kuchaytiradi, natijalarni monitoring qilish esa mexanizmni takomillashtirish uchun qayta aloqa vazifasini bajaradi.

Taklif qilinayotgan mexanizm to‘rtta o‘zaro bog‘liq blokdan iborat: bandlik munosabatlarini identifikatsiya qilish, shartnomaviy axborotni standartlashtirish, malaka va ish sifati haqidagi ma’lumotlarni tasdiqlash hamda mehnat natijalarini baholash. Har bir blokning vazifasi platformadagi axborot nomutanosibligini kamaytirishdan iborat. Mexanizmni amaliyotga tatbiq etishda barcha platformalarga bir xil ma’muriy yuklama yuklash maqsadga muvofiq emas. Faoliyat turi, shartnomaviy munosabat va xavf darajasiga qarab moslashuvchan tartiblar ishlab chiqilishi mumkin. Bunda bandlikning qonuniyligi va mehnat qiluvchi shaxsning manfaatlarini himoya qilish mezonlari saqlanishi zarur.

2-jadval

Raqamli bandlik mexanizmini baholash mezonlari

Mezon	Baholash savoli	Axborot manbasi
Shartnoma aniqligi	Shartlar oldindan ma’lummi?	Platforma qoidalari
To‘lov intizomi	Hisob-kitoblar o‘z vaqtida bajariladimi?	Tranzaksiya qaydlari
Malaka ishonchliligi	Kompetensiya tekshiriladimi?	Sertifikat va portfel
Nizolarni hal etish	Shikoyat yo‘li mavjudmi?	Murojaat reyestri

2-jadvalda raqamli bandlikning tashkiliy sifatini kuzatish uchun amaliy mezonlar taklif etilgan. Mazkur mezonlar birgalikda qo‘llanganda platformaning texnologik qulayligi bilan mehnat munosabatlarining institutsional sifati farqlanadi. Bunday yondashuv samaradorlikni faqat iqtisodiy aylanma orqali baholashdagi cheklovni bartaraf etishga xizmat qiladi.

Platformaviy bandlikda buyurtma va ijro natijasining raqamli qayd etilishi nazorat imkoniyatini oshiradi. Biroq platformada qayd mavjudligi shartnoma shartlari adolatli yoki mehnat natijasi yetarlicha himoyalanganini o‘z-o‘zidan anglatmaydi. Shu sababli texnologik kuzatuv va institutsional kafolatlarni alohida baholash lozim. Mehnat munosabatlarini tasniflashda xizmat ko‘rsatish shartnomasi, mehnat shartnomasi va mustaqil faoliyatning huquqiy farqlarini hisobga olish zarur. Raqamli platformadan foydalanishning o‘zi munosabatning huquqiy mohiyatini belgilab bermaydi; ishni nazorat qilish, vazifalarni taqsimlash va iqtisodiy qaramlik kabi belgilar ham ahamiyatga ega. Platforma iqtisodiyotida

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

axborotning teng taqsimlanmasligi ijrochi uchun daromad va buyurtma shartlarini oldindan baholashni qiyinlashtirishi mumkin. Shu bois xizmat haqi, komissiya, reyting va nizolarni ko‘rib chiqish tartibining tushunarli bayon qilinishi iqtisodiy samaradorlik bilan birga ishonchni ham kuchaytiradi. Raqamli bandlikda malakani tasdiqlash tizimi buyurtmachi uchun tanlash xarajatlarini kamaytirishi, ijrochi uchun esa o‘z kompetensiyasini ko‘rsatish imkoniyatini kengaytirishi mumkin. Bunday tizim faqat reyting ko‘rsatkichlariga tayanmasdan, amaliy ish natijalari va tegishli malaka hujjatlarini ham hisobga olishi maqsadga muvofiq.

Ijtimoiy himoyaga ulanish masalasi turli bandlik shakllarida turlicha tashkiliy yechimlarni talab qiladi. Mazkur masalani hal etishda amaldagi huquqiy me’yorlar, to‘lovlarning hisobga olinishi va ish faoliyatining davomiyligi o‘rtasidagi bog‘lanish o‘rganilishi kerak. Mehnat unumdorligini oshirish uchun platforma boshqaruvida ortiqcha ma’muriy jarayonlarni kamaytirish bilan birga, shartnomaviy xavflarni nazorat qilish zarur. Shu ikki maqsad o‘rtasidagi muvozanat raqamli bandlikning uzoq muddatli barqarorligini belgilaydi. Hududlar bo‘yicha internet infratuzilmasi, kasbiy ko‘nikmalar va xizmatlarga talabdagi tafovutlar raqamli bandlik imkoniyatlarining notekis taqsimlanishiga sabab bo‘lishi mumkin. Shuning uchun hududiy dasturlar raqamli ulanishni kasbiy tayyorlash va buyurtmachilar bozoriga chiqish bilan birga ko‘rib chiqishi lozim. Taklif etilgan mezonlar asosida keyingi tadqiqotlarda platforma ishtirokchilari o‘rtasida so‘rov o‘tkazish, shartnomaviy tajribalarni guruhlash va daromad barqarorligini kuzatish mumkin. Bunday empirik tekshiruv mexanizmning qaysi bo‘g‘inlari ustuvor takomillashtirishni talab qilishini aniqlashga yordam beradi.

Raqamli platformalar faoliyatida ma’lumotlarni boshqarish masalasi alohida ahamiyatga ega. Ijrochi reytingi, bajarilgan topshiriqlar va to‘lov tarixi haqidagi axborot iqtisodiy qarorlarni asoslashga xizmat qilishi mumkin. Shu bilan birga, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish, baholash mezonlarining tushunarliligi va noto‘g‘ri ma’lumotni tuzatish imkoniyati nazarda tutilishi zarur. Tashkiliy mexanizmning samaradorligi ishtirokchilarning manfaatlari muvozanatiga bog‘liq. Buyurtmachi xizmatning sifatli va o‘z vaqtida bajarilishidan, ijrochi esa aniq topshiriq, adolatli to‘lov va shaffof baholashdan manfaatdor. Platforma ushbu manfaatlarni muvofiqlashtiruvchi vositachi sifatida faoliyat yuritganida iqtisodiy hamkorlikning davomiyligi uchun qulay sharoit shakllanadi.

Xulosa

Raqamli bandlik shakllarining rivojlanishi ishga kirish va xizmat ko‘rsatish imkoniyatlarini kengaytiradi, biroq ularning iqtisodiy natijadorligi mehnat munosabatlarining qanday tashkil etilishiga bevosita bog‘liq. Masofaviy ish va platformaviy mehnatning tashkiliy farqlarini hisobga olmasdan yagona tartibga solish yondashuvini qo‘llash ayrim xodimlar ehtiyojini yetarli darajada aks ettirmasligi mumkin. Shu bois raqamli bandlikni rivojlantirish mexanizmi shaffof shartnomalar, to‘lov shartlarining aniqligi, kasbiy malakani tasdiqlash va ijtimoiy himoya tizimlariga ulanish imkoniyatlarini birgalikda qamrab olishi zarur. Davlat organlari, raqamli platformalar, ish beruvchilar va ta’lim tashkilotlari o‘rtasidagi ma’lumot almashinuvi bandlik xizmatlari sifatini oshirishga ko‘maklashadi. Taklif etilgan tashkiliy-iqtisodiy yondashuvni baholashda platformalar sonidan ko‘ra, mehnat sharoiti, daromadning barqarorligi, to‘lov intizomi va kasbiy rivojlanish imkoniyatlari kabi natijaviy mezonlarga ustuvorlik berish lozim. Kelgusidagi tadqiqotlarda ushbu mezonlarni xodimlar so‘rovlari va ma’muriy ma’lumotlar asosida empirik tekshirish maqsadga muvofiq.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdurahmonov Q.X. Mehnat iqtisodiyoti: nazariya va amaliyot. 3-nashr. Toshkent: FAN, 2019.
2. Arabov N.U. O'zbekiston Respublikasida mehnat bozori infratuzilmasini rivojlantirish samaradorligini oshirish. Toshkent: Fan va texnologiya, 2017.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PF-6079-son Farmoni. "Raqamli O'zbekiston — 2030" strategiyasi.
4. International Labour Organization. World Employment and Social Outlook 2021: The Role of Digital Labour Platforms in Transforming the World of Work. Geneva: ILO, 2021.
5. OECD. OECD Employment Outlook 2023: Artificial Intelligence and the Labour Market. Paris: OECD Publishing, 2023.
6. World Economic Forum. The Future of Jobs Report 2025. Geneva: WEF, 2025.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.